

KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR MŰVELŐDÉSÜNKBEN

önyv és társadalom viszonyának újrendezése az egész modern világ számára fontos és halaszthatatlan feladat. Ez alól nem kivételek a szocializmust építő országok sem, noha kö-
rükben másként jelentkeznek az audio-vizuális technika ter-
jedése nyomán fellépő kérdések. A művelődés forrásaihoz
csak viszonylag rövid ideje hozzáférközű tömegek nevelése
szempontjából valósággal életkérdés, hogy az új szocialista

kultúra elmélyítésében a könyv milyen szerephez jut. Széles körű és áthasonlítást
lehetővé tevő könyvkultúra nélkül ugyanis a fizikai dolgozók aligha illeszkedhetnek
be teljes értékű alkotóelemekként a kialakult és állandóan erősödő szocialista nem-
zetbe. Magának a szocialista művelődésnek az egysége válnék kérdésessé, ha a
társadalom jelentős tömegei főleg tévé-kultúrával rendelkeznének és nem mondat-
nák magukénak mindazokat az értékeket is, amelyeket népük eddig létrehozott, és
könyvek segítségével mindenki számára megközelíthetővé tett.

Az egész társadalmat átfogni kívánó hatalmas könyvtárszervezet tanúskodik
arról a fontos szerepről, amelyet a szocialista művelődéspolitikának nálunk a társadalom-
nevelésben a könyvnek szán. Hiányolni való inkább a hagyományok ésszerűbb ér-
tékesítése körül akad. Egy-egy régi könyvtárban kevesen látják meg városuk, vi-
dékük vagy országuk megtestesült művelődéstörténetét, azt, hogy a polcokon sora-
közó kötetek közvetlenül és minden másnál hitelesebben vallanak a mai olvasó-
nak is a közelebbi vagy a távolabbi múlt gondolatvilágáról, hagyatékáról. Az sem
magától értetődő mindenki számára, hogy a könyvtárak éppen olyan műemlékek
lehetnek, mint a régi kolostorok, templomok vagy várak, és hogy ezeknek szintén
kijár mindaz a védelem, megbecsülés, amit a turisták zarándokhelyévé fejlődött törté-
neti emlékek annyi joggal élveznek. Még értelmiségi körökben sem köztudott,
hogy országunk Délkelet-Európában egyike a régi könyvkultúra emlékeiben leggaz-
dagabb államoknak. Századok óta megszakítás nélkül működő régi könyvtárainkban
a IX. századtól kezdődően ott sorjáznak az európai írásos műveltség emlékei. Kö-
zépkori kódexek, ősnymtatványok, a könyvkiadás ritkaságai hirdetik művelődé-
sünk szerves beleépülését Európa hagyományaiba. Mindezek nevelő ereje elvitatha-
talan. És e tényekkel azoknak is állandóan számolniuk kell, akik annak gondját
hordozzák, hogy e gazdag örökséget miként lehetne legjobban hasznosítani a jö-
vendő építésében.

A könyvtár társadalmi képződmény volt mindenhol és minden időben. Léte-
süléséhez bizonyos művelődési, társadalmi feltételek és igények szükségesek. Mi-
után pedig egy könyvtár kinőtt a magángyűjtemény szűk keretei közül, a minden-
kori társadalomszerkezet élő egységei — önmaguk megvalósításaként — táplálták,
fejlesztették, védelmezték. E kapcsolatok folytán a könyvtár tartalmát, anyaga
összetételét mindig a társadalmi közösség művelődési élete határozta meg. A szer-
vesen fejlődött könyvtárak tehát történeti képződmények, amelyekből a szakembe-
rek, akár a geológusok a rétegek elhelyezkedéséből, hitelesen leolvashatják, kiele-

mezhetik a létrehívó közösség szellemi fejlődését. Ilyen nem is jelentéktelen könyvtárképző tényező volt a korábbi századokban az erdélyi magyar lakosság művelődési élete.

Mindaz a szellemi érték, ami országunkban létezik, az itt élő lakosság egy-mást kiegészítő erőfeszítéseinek eredménye és együttesen alkotja a szocialista művelődés alapját. A szocialista Románia természetes örököse annak is, amit Erdély magyar és német lakossága a saját művelődése szolgálatában a könyvkultúra és könyvtári hagyományok területén századokon át alkotott. A Mănăstirea Neamțului ősi kolostor román kéziratai, a bukaresti Akadémiai Könyvtár kimeríthetetlen kincsebányója, a gyulafehérvári Batthyaneum kódexei vagy a szebeni Brukenthal könyvtár ősnymtatványai egyformán kedvesek nekünk és egyaránt büszkeségünk tárgyai. Mindennek alapja az a tudat, hogy könyvtári szervezetünk egyenlő gonddal őrzi és mindenki számára hozzáférhetővé teszi az ország különböző eredetű művelődési kincseit és megbecsüli a nemzetiségek könyvtári hagyományait. Annak a könyvtári „hozománynak” anyagiakban ki sem fejezhető értéke, amivel a magyar és a szász lakosság gazdagította országunkat, mindenképpen rá is szolgál erre az osztatlan megbecsülésre. Indokolt tehát a minden oldalról megnyilvánuló érdeklődés az iránt, hogy mikor, milyen sajátos körülmények között keletkeztek e sokaktól használt és megcsodált gyűjtemények. Ma már természetes az is, hogy e gyűjtemények létrehozóit nemcsak az illető nemzetiség fiai tisztelik, hanem országunk minden honpolgára, aki valamiként hasznélvezőjévé vált a művelődésért hozott egykori áldozataiknak. Egymás értékei megismerésének és megbecsülésének szép programjához kitűnő munkaterületül szolgálhatnak ezek a közös kincsünké vált régi tudományos gyűjtemények.

Könyvtári örökségünk nemzetiiségi része — eredetéből következően — sajátos jegyekkel is rendelkezik. Ezek következményeiként mind a könyvtári munkában, mind pedig a tudományos kutatásban olyan aktuális kérdések vetődnek fel, amelyek kielégítő megoldásától jelentős mértékben függ a felhasználás hatékonysága. E kérdések súlyának elbírálásához mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy miben áll és milyen természetű az ország közös könyvtári örökségének nemzetiiségi része. Általános érdekű, időszerű feladatnak kívánunk tehát eleget tenni, amikor az alábbiakban megkíséreljük felvázolni az erdélyi magyar könyv- és könyvtárkultúra útját kezdeteitől fogva napjainkig.

Könyv és könyvtár csak olyan társadalomban juthat szerephez, amelyben már meggyökeresedett az íráson és olvasáson alapuló közlési mód. *Ír és betű* szavunk, valamint ősi rovásírásunk türk eredete azt bizonyítja, hogy elődeink már a dél-oroszországi steppéken megismerkedtek az írásos közlési móddal. Ennek társadalmi hasznosítására azonban akkor még nem kerülhetett sor. A nehézkes rovásírás egyébként is alkalmatlan lett volna hosszabb szövegek feljegyzésére. Ezért a pogány magyarságnak legfeljebb feliratai lehettek, de könyvei nem. A görög—római alapozású keresztény művelődési körbe kellett beilleszkednünk ahhoz, hogy az írás és a könyv a magyar művelődésben szintén betölthesse feladatát.

A középkor sajátos viszonyaiból következően az írással és a könyvvel hosszú időn át csupán a papság állott kapcsolatban. Soraiból kerültek ki a szerzők és olvasók egyaránt. A világi társadalom előkelőbbjeinek művelődése továbbra is éppen úgy szóbeli maradt, miként a dolgozó tömegeké. A könyv pedig ezekben a századokban a magyar társadalmon belül latin nyelvű és egyházi tartalmú szövegekkel

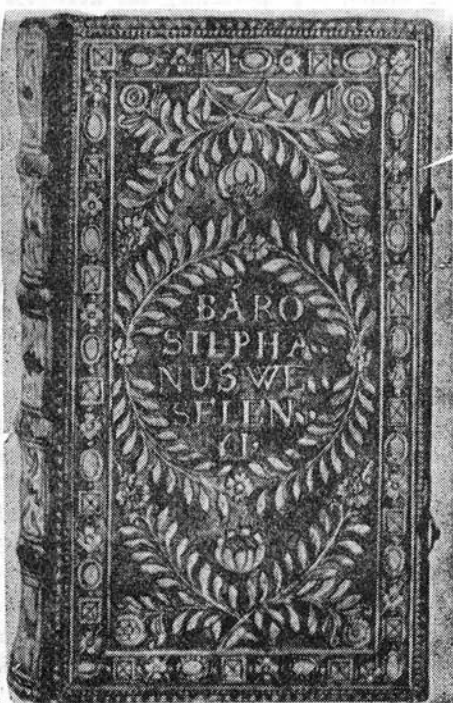
jelentett egyet. Ennek megfelelően a legelső másolóműhelyek és könyvgyűjtemények a kolostorokban és püspöki székhelyeken létesültek.

A középkori magyar egyházi írásság egyik legkorábbi központja Gellért csanádi püspök (mh. 1046) marosvári udvarában alakult. *Deliberatio* című munkája révén egyben ő tekinthető könyvkultúránk legrégebb tudományos szerzőjének is. Már a XI. század második felében Váradon, Gyulafehérváron és Kolozsmonostoron szintén lerakták mind a másolóműhely, mind pedig a könyvtár alapjait. Minthogy a könyvekről a püspökök tartoztak gondoskodni, innen láthatták el szerkönyvekkel a falusi egyházakat.

Kolostori könyvtáraink közül az első századokban a kolozsmonostori bencés és a váradhegyfoki premontrei szerzeteseké lehetett a legjelentősebb. Az előbbi ugyan 1218 körül áldozatul esett a feudális belháborúnak, de újrálétesítették. Állományát pontosan ismerjük a gyűjtemény 1427-ből reánk maradt leltárából. E könyvtár jelentőségéről tanúskodik, hogy 1461-ben Mátyás király udvari orvosa innen kölcsönzött ki Budára több kódexet, köztük egy asztronómiát. Váradhegyfok másolóműhelye pedig főként a többi premontrei kolostort látta el könyvekkel. Például 1234-ben a váradi premontreiek külön megbízottat küldtek franciaországi anyakolostorukba, hogy onnan hozzon mintapéldányokat *scriptorium*uk részére. A domonkos és ferences szerzetesek a magyar könyvkultúrában az eretnek mozgalmak elleni küzdelem során törtek előre a XIV. századtól fogva. Szerzőik sorából legkiemelkedőbb a külföldön is ismert ferences Temesvári Pelbárt (mh. 1504), könyvtáraink közül pedig a Hunyadi Jánostól Kolozsváron létesített domonkos kolostor gyűjteménye. Ennek a XV. század második felében épült helyisége ma már az ország leg-

Tatrosi magyar biblia, 1466

Kolozsvári kötés, 1712

régebbi és egyetlen eredeti állapotban reánk maradt középkori könyvtárbelője. A kolduló szerzetesek — éppen az eretnokségekkel folytatott küzdelmük érdekében — rendházait a Bihar megyei Szalárdtól a moldvai Bacăuig felszerelték könyvekkel.

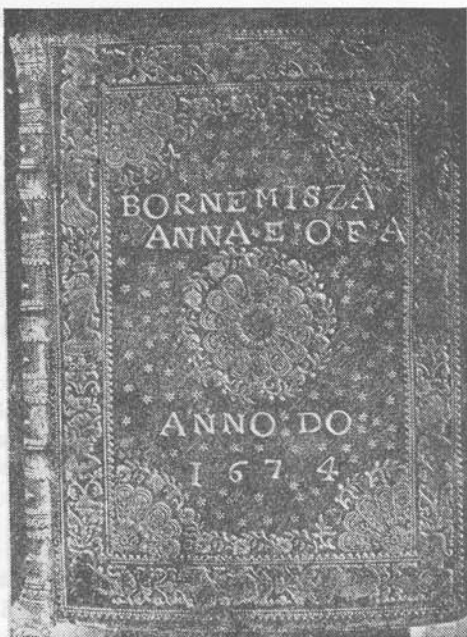
A kéziratosság korának legjelentősebb magyar gyűjteményei mégsem a kolostorokban, hanem a püspöki székhelyeken alakultak. Gyarapítóik részint a külföldi egyetemeken végzett művelt kanonokok, részint pedig a humanizmus és a reneszánsz pompa híveivé szegődött és többnyire világi becsvágytól sarkallt püspökök. Ezek szerzeményeiből és hagyatékából keletkezett a forrásokban sokat emlegetett székesegyházi bibliotéka mind Váradon, mind pedig Gyulafehérvárott. Bár a várad első könyvtár az 1241. évi tatárjárásor, a gyulafehérvári pedig 1277-ben elpusztult, a XV. század elejére már mindkét helyen újra jelentős mennyiségű kódex gyűlt egybe. Különösen a várad lehetett nagyon gazdag, minthogy 1419-ben külön javadalmat létesítettek a Szent Katalin kápolnában elhelyezett könyvtár kezelésére. Ez a *rectoria armarii librorum* (könyvtárigazgatóság) tekinthető az országunk területéről eddig ismert legrégebbi megszervezett könyvtárosi állásnak. A várad székesegyházi könyvtár igazi fénykora azonban 1441-től számítható, amikor Vitéz János és az őt követő többi humanista püspök e nagyműtű gyűjteményt az akkor legmodernebb és leggazdagabb magyar könyvtárrá fejlesztette. Ezt a XV. században egyedül csak Mátyás király Corvinája múlta felül, de ehhez is az uralkodó az első indításokat éppen nevelője, Vitéz János bibliotékájából vehette. Vitéz és utódai költséget nem kímélve Itália legjobb másolóműhelyeiben fényűző reneszánsz kiállításban készíttették el kódexeiket. A gazdagon miniatúrázott várad kéziratokat mint a későközépkori könyvfestészet remekeit, ma is a legjelentősebb külföldi könyvtárak őrzik féltett értékeik között. A várad gyűjtemény későbbi gyarapítói sorából Farkas Bálint (1490—1495) és Thurzó Zsigmond püspököt (1506—1512) említjük meg. Az előbbi végrendeletileg 203 kéziratot kötetet hagyott a könyvtárra, az utóbbi viszont Aldus Manutiusszal, a híres velencei nyomdással való barátsága folytán már nyomtatott könyvekkel is gazdagíthatta Várad bibliotékáját. A gyulafehérvári könyvtár méreteinek érzékeltetésére viszont arra hivatkozhatunk, hogy például a humanista Várday Ferenc püspök (1514—1524) személyes használatára rendelt részleg 101 kódexet számlált.

A latinnyelvűség árnyékában azonban a XV. század folyamán felcseperedett a magyar nyelvű írásosság, és a kolostori könyvtárakban is kezdtek feltűnedezni az első anyanyelvű irodalmi alkotások. Előbb csak a latin kódexekben bukkantak fel hosszabb-rövidebb magyar vendégzsövegek. Például ilyen az országunk területén őrzött legrégebbi magyar nyelvemlék, az 1310—1320 között keletkezett ún. Gyulafehérvári sorok. Egész könyvek magyarra fordításának 1416-tól fogva a huszitizmus adott különös lendületet. Ezeknek a tömegekre gyakorolt hatását kívánták ellenőrizni a XV. század második felében elszaporodó hivatalos egyházi fordításokkal. Huszita eredetű nyelvemlékeink közül a moldvai Tatroszon 1466-ban másolt és jelenleg Münchenben őrzött kódexet említjük meg, a latinul nem tudó magyar apácák és hívők számára készült kéziratok könyvek sorából pedig a marosvásárhelyi eredetű Teleki-kódexre (1525—1531), valamint a tövisi kolostorban fordított Székelyudvarhelyi kódexre (1526—1528) hívjuk fel a figyelmet.

A magyar nyelvű kódexek elterjedése jelzi, hogy a XV—XVI. század fordulójára a magyar társadalmon belül is lezajlott a középkori művelődés történetének legdöntőbb mozzanata: az írástudás és az íráshasználat kikerült a papság kizárólagosságából, és ezzel párhuzamosan felbomlott a betű és a latin nyelv eddigi egyetemesége. Az ehhez vezető út első állomása a világi írástudó réteg kialakulása volt. Ezek a „deáknak“ nevezett világiak, mint hivatásos tollforgatók, eleinte ugyan vál-

A domonkosok egykori kolozsvári könyvtárterme, XV. század

Legyeződiszes kötés a fejedelmi könyvtárból

tozatlanul latinul írtak, de mögöttük felsorakozott elsősorban a városok és mezővárosok lakóiból rohamosan gyarapodó, felszínesebben iskolázott új réteg, amelyik már nem tanulmányai vagy írástudása után kívánt megélni. A kereskedőknél, mestereknél, a gazdasági élet szakértőinél az írás és a latin nyelv kellő ismerete többé már nem párosult, s ezért a betűvetés előnyeivel az anyanyelvükön kívántak élni. Közben már elindult diadalútjára az emberi művelődés szempontjából addig legjelentősebb műszaki újítás, a könyvnyomtatás is. A világi olvasóközönség felnevelése és az új technikával való egymásratalálás előkészítése bizonyult a magyar könyvtörténet kéziratos kora legmaradandóbb eredményének. A kolostorok gazdag könyvtárait és a humanista főpapok ragyogó bibliofil gyűjteményeit ugyanis az új idők szele a XVI. század közepén szétsodorta és jórészt megsemmisítette. A könyv és sokoldalú használata azonban ekkorra a világi társadalom életében is kitépheetlenül meggyökeresedett.

*

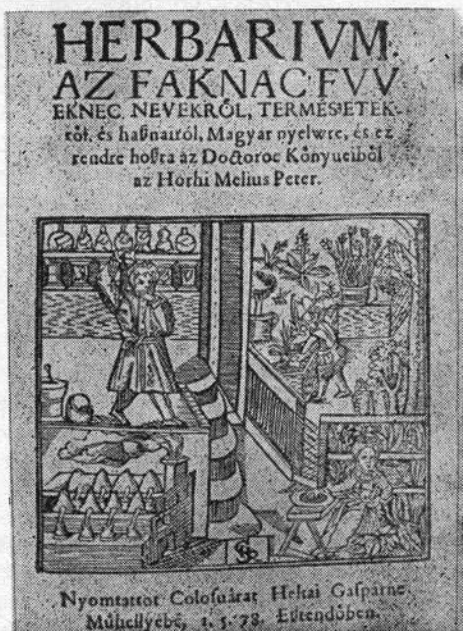
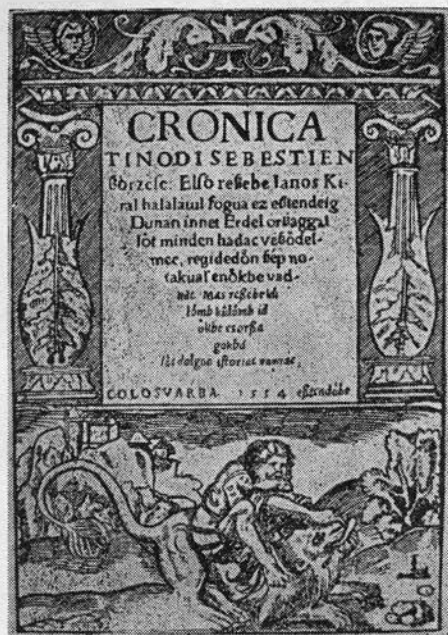
A reformáció művelődéspolitikája csak általánosította a magyar lakosság körében azt, amit az előbbi korszak már megalapozott. A hitújítás az iskolázás kiterjesztésével, az anyanyelven és a nyomtatás felhasználásával folytatott propagandája révén új olvasó és könyvgyűjtő közönséget nevelt. A XVI. század második felében a falusi környezetben is megszorodtak az ún. parasztdéakok, tehát az olyan személyek, akik írástudók ugyan, de csak az anyanyelvükön. Főként a székelői szabad társadalomban figyelhető meg az anyanyelvű íráshasználat gyors terjedése a falvakon. Az írás ismerete egyébként ekkor már társadalmi követelmény a nemesség körében is. Ennek a hirtelen felduzzadt új, világi olvasóközönségnek az igényei fejlesztették ki a XVI. század második felében a magyar nyelvű laikus

irodalmat, melynek legkedveltebb műfaja a széphistória lett. Ezeket a vásárokon földre terített ponyván árult olcsó kiadványokat a legszegényebb írástudók is megszerezhették. A könyvet tehát az anyanyelv és a nyomtatás használata képesítette arra, hogy a XVI. század derekától fogva egyre szélesebb körökre kiterjeszthesse társadalomnevelő munkáját.

Amíg minden kódex egyedi darab volt, melyet többnyire rendelésre másoltak, mai fogalmaink szerinti könyvkereskedelem nem fejlődhetett ki. A nyomtatott könyv azonban legigényesebb változataiban is tömegtermék, tehát kereskedelmi árucikk, mely egyidejűleg juthatott el Európa legkülönbözőbb országaiba. Ekkor jelennek meg először Erdélyben is portékáikkal külföldi, főként németországi könyvkiadók ügynökei. Tőlük, vagy helyi megbízottjaiktól, a legfrissebb tudományos újdonságot otthonában vásárolhatta meg az olvasó. Például a kolozsvári nyomdát létesítő Hoffgreff György 1550—60 között a wittenbergi Schram-kiadó erdélyi bizománysaként is működött. Ezeken a szálakon főként a reformáció és a későhumanista európai tudományosság eredményei áramlottak akadálytalanul az itteni könyvbarátokhoz. A török fokozatos előrenyomulása és berendezkedése Magyarországon, valamint a gyakori háborúskodások hamarosan elriasztották Erdélyből a külföldi könyvkereskedőket. Jóllehet alkalmilag egyesek ezután is elmerészkedtek áruikkal a török szájában lévő Erdélyig, mégis két évszázadon át az idegen könyvújdonságok beszerzésének egyetlen biztos módjául a külföldi egyetemeken tanuló diákok felhasználása maradt. Bár a diákok közvetítésével jelentős könyvtömegek kerültek be az országba, ez a patriarchális beszerzési mód nem pótolhatta teljesen az európai könyvkereskedelemből való kiesést. Az újkori haladás élén járó Németalföld vagy Anglia egyetemein tanuló fiataljaink olykor meglepő illetékességgel választották ki a tudományos és politikai újdonságokat, és ma is imponáló gyorsasággal juttatták el itthoni megbízóikhoz. Például az angol puritanizmussal és forradalommal kapcsolatos angliai és hollandiai kiadványok néhány hónappal megjelenésük után — nyilván ezen az úton — már befutottak Geleji Katona István gyűjteményébe. Könyvtáraink anyaga ma is bizonyítja, hogy a külföldi beszerzésnek ez a kezdetleges módja a XVIII. század derekáig elég eredményesen biztosította az általános európai fejlődéssel való összeköttetést.

A szervezett könyvkereskedelem hiányának hátrányai legszembetűnőbbben a Habsburg-korszak szigorú cenzúra- és vámrendeletei idején mutatkoztak meg. Ezekkel szemben diákok vagy külföldet járó előkelőségek útján a közkönyvtárakat nem lehetett többé korszerű szinten tartani. Egyetlen járható útnak a Bécsben való könyvbeszerzés maradt. Így vált az erdélyi könyvkultúra a bécsi könyvkereskedelem függvényévé és kényszerült egyoldalú német tájékozódásra olyan korszakban, amikor a polgári gazdasági átalakulás előkészítése elsősorban angol és francia földön folyt. Persze hatósági intézkedésekkel a felvilágosodás és a francia forradalom vagy az angol liberalizmus eszméinek a beszivárgását nem lehetett teljesen megakadályozni. Az erdélyi magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésében azonban súlyos zavarokat okoztak az európai haladástól való elszigetelést célzó rendelkezések. A külföldi könyv a feudalizmus egész időszakában inkább csak az uralkodó osztályok tagjai és az értelmiségiek körében forgó, viszonylag drága importcikk maradt. Lényeges enyhülés a könyvforgalom ellenőrzését illetően csupán 1848 után, a polgári átalakulás során következett be.

Ilyen körülmények között a könyv társadalmi szerepének növelésében különösen nagy szerep jutott a belföldi könyvkiadásnak. Jóllehet az 1528-ban Szebenben és 1538-ban Brassóban létesült szász nyomda szintén adott ki magyar nyelvű könyveket, az állandóan fokozódó kereslet rövidesen több nyomdász számára is

érdemessé tette, hogy elsősorban a magyar olvasóközönség szolgálatára rendezkedjék be. Már indulásától kezdve ezt a kiadói politikát folytatta a Heltaiak 1549—50-ben létesült kolozsvári és a Hoffhalterek 1565—74 között Váradon és Gyulafehérváron működő nyomdája.

A betű és a társadalom kapcsolatainak viszonylagos elmélyülésére és eleven-ségére következtethetünk e három műhely termelési adataiból. Erdély XVI. századi nyomdájának 400 darabot számláló össztermeléséből ugyanis 242 — azaz közel kétharmad rész — ebben a három nyomdában jelent meg. Ha átlagosan 300-as példányszámot veszünk minden egyes kiadvány esetében, akkor is közel 75 000 példányra tehető az erdélyi magyar olvasók belföldi könyvfogyasztása fél évszázad alatt. A nyomdászat segítségével és az anyanyelv fokozott használata révén tehát hirtelen megnőtt a könyv szerepe a társadalom nevelésében. A kiadványfajták differenciálódásával a nyomtatott betű olyan rétegekhez is eljutott, ahová a kéziratos könyv hatása még nem ért el.

A XVI. század ma már pontosan ismert nyomdai viszonyai alapján némi fogalmat alkothatunk arról is, hogy néhány évtizeddel a reformáció után miként állott a latin és az anyanyelv használata a hazai magyar könyvkiadásban. A fentebb említett 242 kiadványból 134 volt magyar és csak 103 latin nyelvű (miután 5 németül, illetve románul jelent meg). Tehát megközelítően kétharmad része a teljes olvasmányanyagnak már anyanyelvű. A nagyközönség szellemi táplálékát alkotó világi tárgyú kiadványokat nézve még kedvezőbb a kép. Ezek között csak elvétve akad más, mint magyar nyelvű. A latin nyelvű nyomtatványok még mindig viszonylag magas arányszáma ugyanis a tankönyvekből és a reformáció idején különösen virágzó teológiai irodalom termékeiből adódik.

Az erdélyi magyar könyvkultúra szolgálatára berendezkedő XVI. századi három nyomda közül, a kiadványok művészi színvonala alapján, a protestáns hitük miatt Bécsből elüldözött Hoffhalterek műhelyeit kellene első helyre tenni. A könyv

társadalmi szerepének öregbítése, az olvasóközönség nevelése, sőt az egész magyar nyelvű íráskultúra terén végzett különleges munkája alapján mégis Heltai Gáspár számít a magyar nyomdászat hősora igazi vezéregyéniségének. Kolozsvár városának ez a szász származású papja eleven üzleti érzékkel és határozott irodalmi tehetséggel fejlesztette műhelyét a XVI. századi magyar nyelvű könyvkiadás legtermékenyebb központjává. A három említett nyomda 242 kiadványából 208, a 134 magyar nyelvű könyv közül pedig 115 a Heltai-tipográfiából került ki. Kolozsvár vezető szerepe azonban nemcsak a kiadványok számában, hanem a magyar irodalmi nyelv kialakításában is megmutatkozik. A magyar nyelvi egységesülés XVI. századi központja Kolozsvár, és éppen Heltai műhelye. Ennek gyakorlata lett a helyesírási példakép. Ehhez igazodott a többi erdélyi nyomdász, és több-kevesebb mértékben mindenki, aki magyarul írt.

A XVI. században lerakott erős alapokra épült fel a magyar könyvkiadás későbbi erdélyi fejlődése. A századforduló viharos eseményei azonban jelentős változásokat hoztak nyomdászatunk helyzetében. A feudalizmus erői a reformáció okozta megrázkódások után a XVI. század végére újrarendezték soraikat, a protestáns egyházakat is beépítették rendszerük tartóoszlopai közé, megfegyvelték a veszedelmes fegyvernek bizonyult sajtót. A sajtó ellenőrzését Báthori István vezette be 1571-ben, megtiltva, hogy fejedelmi engedély nélkül bármiféle szöveget kinyomtasanak, illetve idegenben kiadott könyvet az ország területén árusítsanak. A fejedelmi hatalom és ideológiai támasza, a kálvinizmus érdekazonossága alapján a magyar könyvkiadás a XVII. század folyamán teljesen átcsúszott az egyház kezébe. Amíg a humanizmus és a reformáció idején a nyomdák polgárok magánvállalkozásai voltak, a későfeudalizmus körülményei között a fejedelemtől fenntartott hivatalos intézményekké alakultak át. Hivatásuk pedig a kálvinista egyház érdekeinek és az ezzel azonosult fejedelmi művelődéspolitikának a szolgálata lett. Ennek megfelelően a hazai magyar nyomdászat súlypontja is áttevődött a fejedelmi székhelyre, Gyulafehérvárra, illetve a második számú központnak tekinthető Váradra.

Az előbbi helyen Bethlen Gábor állított nyomdát az 1622-ben létesített academicum collegium szolgálatára, a Partium fővárosában viszont az ottani református egyházat és iskolát Bethlen István szerelte fel 1640-ben Hollandiából hozatott szép betűanyaggal. A váradi műhely az Elzevireknél tanult Szenczi Kertész Ábrahám (mh. 1667) keze alatt a fejedelemség legjobb nyomdájának számított már, amikor a város török kézre kerülésével 1660-ban egyszerűen földönfutóvá vált. Szebenben és Keresden való hányódás után a meghiányosult váradi felszerelést Apaffi fejedelem 1668-ban Kolozsvárra vitette, majd, egyesítve az 1658-ban elpusztult gyulafehérvári nyomda maradványaival, 1672-ben mindkettőt az itteni és az időközben Enyedre költöztetett Bethlen Kollégiumnak adományozta közös tulajdonul. Így lett Kolozsvár újra a magyar könyvkiadás központja.

1690—1693 között szervezte meg kolozsvári műhelyét a régi erdélyi magyar nyomdászat legnagyobb mestere, Misztótfalusi Kis Miklós. Nincs a régi magyar könyvtörténetnek olyan alakja, aki nála öntudatosabban szállt volna síkra a könyvkultúra fejlesztéséért. „En azt akarnám, igyekezetemet és munkámat tőle nem szánám, hogy a mi nemzetünk ne maradjon abban a nagy írástudatlanságban, melyben eddig, a magyar iskolák virágozzanak, hogy mind gyermek, asszonyi állatok, városiak, falusi parasztok olvasni tudnának.“ Kis Miklós küzdelme szerves folytatása a magyar puritanizmus és Apáczai Csere János művelődési programjának, mely már nemcsak az uralkodó rétegekre szabott, hanem a dolgozó társadalom felemelését is célozza. Új azonban benne, hogy a nyomdász Kis Miklós az iskola mellé a népművelés teljesen egyenrangú eszközeként odaállítja a könyvet, és a nyomtatott

toy e' d'fua. delidco ex. aio fieri
certior ex. auditis. Valeas i me
ophiti q' mecu' fuit ex te i ppe' te
i te ofirmen'. Tu lco feda

Icta ugo r'ndit. Ignaco
dilatō d'faplo. Maria
hūilis. analla x' ihu. de ihu q'
a iohne audisti i didisti. vera
st' illa t'cedas. In ill' m'xeras.
i x'mitat' uotū f'mit' tencas. i
mores i uita uoto ofirmes. Ve
nū. aut unacu iohne te i q' tē
st' iulci. Sta i uult' age i fide
Nec te omoneat p'secutōnis
aufteitas. si ualeat i exultet
spūs i cō salu'. Tante aut au
ctoitat' b'nis Ignacius extitit
q' ē dyonisiū pauli apli di
fapls tam fupm' i diuina fciēcia
ūbū b'ni Ignaci ad ofirmaçō
d'fōz fuoz tanq' p. auctoitate
adduxit. i uitor exteieit diuio
aurilio i fidei catholice fūdām

Ic ad ty. lco iij. to. T
rūm pceptū fero uictō
fomā adducit. beatus deuorā
dus. p' m'ltā g' tormēta i illu
fiones q' lōgū cēt d'fēter' d'at'
ē duob' leonib'. q's ip'e puca
bat ad fe lacerādū. q' occūtes
ipm suffocauit. cūc tūc' n'l
laten' tetigerit. Legit. aut q'
b'fius Ignaci' m' tot tōmētoz

genā uicq' ab innocacōe noīs
ihu x' cessabit. Q' ai' r'qret. q' h'
nom' t'cedēs repliabit. r'spond'
hoc nom' cordi mō m'fptū h'co
p' mōrtē g' c' illi q' adit'it uo
lētēs expiri. cor e' ab e' cōpor'
euellūt. i illō fidentes p' medi
totū cor m'fptū h' noīe ih's x'p's
l'ris aureis inueniūt. de h' fco
d'ic sic b'nb'ad'. Magnū ille
Ignaci' auditor d'fap'. quē oili
gebat ihū m'it. i ip'e au' p'fōis
reliq's m'it ē d'it'at' paup'tas
Maria q'cē i plūib' q's ad eam
fēbit eplis x'p'fērā ofalutat. ē
gregi' plane titul' dignitatis
i mēdo. acō honōis uimēfi. ē
de fēsto purificacōis ligm'is
ad v's an. Q' admirablē ai' cetis
p' l'lt' f' d' m'it'acōe ad' epl'i

Ec d'iat
d'ns d's
Ecce ego
mitto q'
glm' mē
qui p'p'a
bit uia
m' f'iac' tuā. Et statim ueniet
ad t'plm' fān' fūi d'n'ator quē
uos q'rit'. i. Agilis testam'nti q'm
uos uult'. cō p'z. Gaude maria
ugo autas h'fēs sola m'it' m'it' q'
gabelis arch'agli d'at' arceidisti.

KOLOZSVÁRI ARANYOZOTT EZÜST ÖTVÖSKÖTÉS, 1722

betű hatalmával akarja előrelendíteni az általános művelődés ügyét ezen a tájon. 1702-ben bekövetkezett halála után Kolozsvár a magyar könyvkiadás központja maradt ugyan, de többé nem emelkedett annyira az általános színvonal fölé, mint korábban. A helyi hagyományokat folytató református nyomdák működését a rekatolizáció és az azt szolgáló cenzúra akadályozta. A katolikus egyház létesítette műhelyek pedig, többnyire idegen mesterekkel együtt, jóideig csupán a vallásos művelődést szolgálták, az anyanyelvvel szemben előnyben részesítették a latint. Felekezeti korlátaik közül csak a polgári átalakulás előkészítése során léptek ki és kapcsolódtak be a magyar művelődés általános emeléséért folyó erőfeszítésekbe. Ebben a tekintetben kivétel a ferencesek csíksomlyói nyomdája, mert létesítésétől (1675) fogva mélyen begyökeresedett a katolikus székelység művelődési életébe. A XVIII. században az erdélyi magyar nyomdászat is a bécsinek lett távoli provinciája, és keretei között nincs már hely a Kis Miklóshoz hasonló törekvések részére. Páldi Székely István vagy Kapronczai Ádám igyekezetei a magyar könyvkiadás korszerűsítésére rendre zátonyra futottak a nyomdákat fenntartó egyházi körök maradiságán. E látszólag sivár korszakban sem torpant azonban meg a könyv terhodítása a magyar népesség körében, hiszen a felvilágosodás éppen a betű erejével aknáztatta alá a feudalizmus korhadt rendszerét. Ebben a csendes korszakban születtek meg az első magyar nyelvű hírlapok (*Erdélyi Magyar Hírvivő*, 1790), majd folyóiratok (*Erdélyi Múzeum*, 1814), a könyv és a társadalom további viszonyának döntő alakítói, valamint a tudományos munka keretként a Magyar Nyelvvelő Társaság (1791).

A magyar könyvkiadás az idejét múlt egyházi-iskolai keretek közül végérvényesen csak a tőkés gazdasági rendszer győzelmével szabadult ki. Kolozsvár már az 1848—49-es forradalmat megelőzően ismét élre tört. Méhes György *Erdélyi Híradója* már saját független nyomdával rendelkezett. A tipográfiai hagyományok átmentésében különösen jelentős szerephez jutott a református kollégium egykori nyomdája, mely Barra Gábor, majd pedig Stein János kezén alakult át tőkés kiadóvállalattá. A polgári korszakban aztán gomba módjára elszaporodtak a nyomdák a vidéki városkákban is, jelezve, hogy a betű győzelme beért a magyar lakosság körében. Bár a tőkés tulajdonosok a könyvkiadást inkább üzleti vállalkozásnak tekintették, semmint a népművelés eszközeként, a társadalomra zúdított betűáradattal, esetleg szándékuktól függetlenül is, nevelték a tömegeket és tágitották látókörüket. A könnyűszerrel való nyomtatás elősegítette a magyar nyelvű munkássajtó kialakulását a múlt század utolsó negyedében és a szocializmus eszméjét népszerűsítő kiadványok széles körű terjesztését.

A magyar tipográfia haladó hagyományaihoz nyúlt vissza a második világháború után a szocializmus szolgálatában megújuló magyar könyvkiadás. Százados tradíciók alakították azt a korszerű tipográfiát, amelyet a korán elhunyt Tóth Samu (1918—1967) munkált ki, és amelyet napjainkban hivatottan fejlesztenek tovább a Kriterion kiadó szakemberei. A szocialista Románia magyar művelődésének talán legegészségesebben fejlődő ágában, a könyvkiadásban, új társadalmat és új köztudatot alakító erőként benne munkál mindaz, ami a magyar nyomdászok Heltaival kezdődő hosszú sorának örökségéből, a könyv emberformáló hatása szempontjából, megtartásra és megbecsülésre érdemes. A magyar könyv a szocializmusban lett igazán az egész társadalomé, a könyvkiadás és könyvterjesztés kérdései pedig mindenkit érintő közüggé. Misztótfalusi Kis Miklós nagy álma az olvasó népről szemünk előtt válik valósággá.

A nyomtatás elterjedése a magyar könyvtárfejlődést is gyökeresen új utakra terelte. A XVI. századtól számítható korszakot általában a demokratizálódás és a laicizálódás jellemzi. Persze, csak olyan korlátok között, ahogyan ez a feudális rendszerben egyáltalában lehetséges volt. A nyomtatott könyv, szemben a kézzel írt és miniatúrákkal díszített kódexszel, többé már nem egyedi alkotás, arisztokratikus műtárgy, hanem értelmiségi munkaeszköz. Elméletileg bárki megszerezheti magának, hiszen sok azonos kiállítású példányban jelenik meg, és viszonylag olcsó áron kapható. Valójában azonban ez az olcsóbb ár is a hazai magyar értelmiségiek többsége számára megfizethetetlen vagy nehezen előteremthető volt. Könyvtárnyi gyűjteménnyel továbbra is általában csak a szellemi és politikai vezetőréteg tagjai dicsekedhettek.

A különbség így is lényeges a kéziratosság korával szemben. Az önálló erdélyi állam idején többé nem egyházi, hanem világi személyek, a közelet vezetői a legjelentősebb magánkönyvtárak tulajdonosai, élükön magukkal a fejedelmekkel. A protestáns papság szerényebb anyagi lehetőségei folytán sem vállalkozhatott volna a középkori kléruséhoz hasonló szerepre a könyvgyűjtés területén, de a társadalmon belüli megváltozott helyzete következtében nem is voltak ilyen ambíciói. Jellemző az is, hogy a reformáció után a közkönyvtárakat nem az egyházi élet, hanem az iskolai oktatás szolgálatába állították. A középkori katolikus egyházi könyvtárak közül egyedül a csiksomlyói élte túl a reformációt. Ez az ősi könyvesház a protestáns fejedelemség idején valóságos menedékhelye lett mind az erdélyi katolikusok, mind pedig a moldvai csángók könyvrökségének. A székelyföldi könyvkultúrának ez a ma legrégebb és legjellegzetesebb könyvtári műemléke a csikszeredai múzeum gondos kezelésében található.

A feudális társadalomszerkezetre jellemző bántó egyenlenségek az újkori magyar könyvtárfejlődésre is rányomták bélyegüket. A magyar parasztság zömének jobbágyi kiszolgáltatottsága, a polgárság erőtlensége, a nemesi tömegek közömbössége a művelődés kérdéseivel szemben óriási akadályt jelentettek a könyvkultúra útjában. A politikai vezetés és tekintélyes anyagi források birtoklása viszont a nemesség műveltjei számára akkora előnyöket biztosított, amilyenekkel a feudalizmus körülményei között más nem is rendelkezhetett. Műveltségük a legkorszerűbb volt, a hatalom ormainál ők láthattak a legmesszebbre. E kiművelt kevesek könyvgyűjteménye egyedül volt mentes azoktól a provinciális korlátoktól, kisserűségektől, amelyek például a XIX. század előtti erdélyi polgári könyvgyűjteményeket is általában jellemzik, holott a feudalizmus erőivel szemben főként ezeknek kellett volna a társadalmi haladás eszméit közvetíteniük. E csúcsteljesítményekért azonban a magyar feudális művelődésnek a polgári-városi kultúra elsorvadása és a lakosság többségét alkotó parasztság színvonalának elmaradottsága alakjában rendkívül magas árat kellett fizetnie.

Az erdélyi fejedelmek önmagukat tekintették a könyvbarát Mátyás király reneszánsz udvari hagyományai örököseinek. Ehhez elválaszthatatlanul hozzátartozott az uralkodót politikai döntéseiben segítő, az udvar fényét emelő könyvtár. Ilyen gyűjteménnyel — tudjuk — már Zápolya és fia, a reformációs szellemi küzdelmekben szívvel-lélekkel részt vevő János Zsigmond is rendelkezett. Az erdélyi fejedelmek közül azonban pontosabban csak Báthori András, I. Rákóczi György és fia, Zsigmond, valamint Apaffi Mihály könyvtárát ismerjük. Ezek anyaga szintén szétszóródott, de összetételük felől egykori töredékes leltárakból, bibliofilájuk színvonaláról pedig a reánk maradt kötetek alapján alkothatunk magunknak fogalmat. Báthori András gyűjteménye őrzi leghatározottabban a humanista bibliofília hatását. Ő még hártakéziratokat is szerzett magának, könyveit pedig a külföldön akkor

divatos módon *supralibrosszal* díszítve köttette. I. Rákóczi György kedvenc könyveit ezüst veretekkel díszíttette. Apaffi fejedelem könyvtárában pedig a francia legyezős kötések tanúskodnak az európai könyvművészettel való kapcsolatokról. Mindhárom könyvtárban a jogi, politikai, földrajzi és természettudományi anyag jelzi a legfelsőbb vezetők olvasmányáiban bekövetkezett változást.

Különösen fájdalmas veszteség, hogy a legjelentősebb fejedelmi könyvtár, Bethlen Gábor gyűjteménye, szóródott szét leginkább. Tudjuk ugyanis, hogy a tudományokat pártoló uralkodó hatalmas anyagi áldozatokkal tervszerűen fejlesztett korszerű bibliotékát létesített, amelyet 1622 után a gyulafehérvári collegium academicum rendelkezésére bocsátott. E gyűjteményt külön könyvtárossal kezelte, a kötetek egységes művészi díszítése pedig könyvkötő műhelyt szervezett. Bethlen a Corvina maradványainak megszerzésével is hangsúlyozni kívánta gyűjteménye központi jelentőségét. E kísérlete azonban megbukott a budai török hatóságok értetlenségén. Ahogyan a fejedelmi udvar szabta meg másfél évszázadon át az erdélyi magyar művelődés irányát, ugyanúgy ennek a művelődési politikának a fejedelmi könyvtár volt a legfőbb dokumentációs bázisa, az udvar szellemi életének központja.

A fejedelmi könyvtár mellett az udvar művelt főtisztviselőinek gyűjteményei tekinthetők az új, laikus kultúra legfontosabb gócainak. Ezek közül a XVI–XVII. században a humanista Gyulai Pál (mh. 1598), a történetíró diplomata Gyulaffi Lestár (mh. 1606) vagy a két Kovácsóczy (Farkas, mh. 1594 és István, mh. 1634) kancellár könyvtára emelkedett ki korszerű anyagával. A XVIII. században művelt főrangúak gyűjteményei szükségszerűen vették át azt a műveltségközvetítő és -formáló szerepet, amely korábban a fejedelmi könyvtárnak jutott. Hosszú sorát lehetne felsorolni azoknak a jelentős magángyűjteményeknek, amelyeket tulajdonosaik bécsi hivatalnokoskodásuk idején alakítottak ki a legkorszerűbb olvasmányanyagból, de itt közzismert példaként csupán Cserei Farkas udvari kancelláriai tanácsos, Batthyány Ignác guberniumi tanácsos, püspök és Teleki Sámuel kancellár tékájára hivatkozunk. Ezek a könyvtárak főként a felvilágosodást, a haladó gazdálkodást, valamint a tudományok korszerű módszereit és friss eredményeit terjesztették, persze csak a nemesi-értelmiségi réteg szűk köreiből. Majd tulajdonosaik halála után közkönyvtárakká alakulva a kibontakozó tudományos kutatás fontos támaszpontjaivá lettek.

Cserei Farkas (mh. 1782) krasznai híres könyvtárát mai közvéleményünk már nem tartja számon; a múlt század hetvenes éveiben beolvadt az Erdélyi Múzeum Egyesület könyvtárába. Értékes anyaga a kolozsvári Egyetemi Könyvtárát gazdagítja. A Batthyaneumot és a Teleki-tékát viszont a magyar könyvtárfejlődés legrepresentatívabb képződményeiként ismeri mindenki. Mindkettő valóban egészen különleges helyet foglal el a szocialista Románia könyvtárai között. A Batthyaneum a maga nemében teljesen egyedül áll országunkban, a Teleki-tékának viszont egyetlen társa Brukenthal Sámuel gubernátor Szebenben őrzött gyűjteménye.

A gyulafehérvári Batthyaneum a barokk kori könyvkultúra és tudományosság legnagyobb szabású képviselője nálunk. Batthyány Ignác (mh. 1798) Romában végzett tanulmányai során jegyezte el magát egész életére a történeti-filológiai stúdiumokkal, és könyvgyűjtését is ennek az érdeklődésének rendelte alá. A középkor irodalmi szöveghagyatékának tudományos értékesítése éppen úgy Batthyányval kezdődik Erdélyben, mint ahogyan kodikológiánk és textológiánk megalapítóját szintén benne tisztelhetjük. A tudományok alkotó művelése volt a legdöntőbb tényező, mely a Batthyaneum összetételét megszabta. Benne egy XVIII. századi főpapi tudósunk nagyúri tudományos műhelyét szemlélheti a könyvtár mai látogatója. Batthyány tudányszeretete és áldozatkészsége hozta tehát létre Er-

dély legelső korszerű kutatóközpontját. Csillagvizsgáló intézetével és könyvtárral ugyanis munkakeretet kívánt biztosítani az általa szorgalmazott Tudós Társaságba (*Societas Assiduorum Litteraria*) szervezkedő kutatóknak. Gyűjteménye a középkori latin keresztény könyvkultúra nagyszabású múzeuma. Anyaga a IX. századtól a XVIII. század végéig mutatja be a nyugat-európai tudományosság és könyvkiadás fejlődését kontinensünk e részében páratlanul gazdagon. Nincs olyan XV—XVIII. századi híres nyomda, amelyik remekbe szabott darabokkal ne lenne képviselve a Batthyaneum anyagában. Raritásokban való gazdagságára elég fel-
említenünk, hogy az országunkban fellelhető 1500 előtti összes nyomtatványoknak körülbelül 60—70 százalékát Gyulafehérvár őrzi. Nemzetközi hírnevét azonban középkori kézíratainak köszönheti a Batthyaneum. Ezek sorozata az ún. Arany kódexszel a IX. században kezdődik, és az ország 1550 előtti időszakból származó kézíratos latin könyveinek körülbelül 80 százaléka itt található. A tudós püspök nemes szenvedélye olyan tudományos forrásgyűjteménnyel ajándékozta meg az országot, amelyet már a XIX. században sem lehetett volna összegyűjteni. Batthyány — fentebb említett terveinek szellemében — 1798-ban teljes gyűjteményét az erdélyi római katolikus egyházra hagyta azzal a kötelezettséggel, hogy erre rendelt alapítványa jövedelméből nyilvános közkönyvtárként fejlesszék tovább.

Teleki Sámuel erdélyi udvari kancellár (mh. 1822) marosvásárhelyi „tékája” már a felvilágosodás bibliofilájának szellemében fogant, és legkiemelkedőbb példája az előbb emlegetett hivatalnok-arisztokrácia körében keletkezett magánkönyvtáraknak. Létrejöttét, a legkifinomultabb bibliofil szenvedélyen kívül, annak a meglepő felelősségtudatnak köszönheti, amelyet ez a messze tekintő, felvilágosodott államférfi a ragyogó császárváros elidegenítő légkörében is állandóan érzett szülőhazája művelődési sorskérdéseivel szemben. Könyvtárát hálószobája szomszédságában állíttatta fel, könyveit sajátkezűleg katalogizálta. A gyűjtemény 1796—1819 között négy kötetben közzétett jegyzéke az első tudományosan rendszerezett, nyomtatott könyvtárkatalógus országunkban. Jóllehet könyvtárát olyan kincsenek tekintette, „melynél drágább az életem, feleségem és gyermekeimen kívül nincsen”, mégis a „könyvek szükségében sínylődő haza javára” még életében megvált tőle. 1799-ben külön erre a célra tervezett épületet emeltet, a maga nemében az első országunkban, és 60 000 kötetes gyűjteményét 1803-tól kezdődően Bécsből hazaköltözteti Marosvásárhelyre „a tudományoknak nemzetemben és hazámban előmozdításokra”. A könyvtárára és az erdélyi iskolákra költött több mint 800 000 Ft olyan korszakban, amikor az állam még alig vállalt valamit a közművelődés kiadásaiból, kézzelfoghatóan bizonyítja, hogy a fentiek Teleki számára nem üres szavak, hanem valóságos életprogramot jelentettek.

Teleki Sámuel Bécsben nevelkedett az erdélyi könyvkultúra legképzettebb és legkifinomultabb ízlésű bibliofiljévé. A birodalmi főváros és magas közhivatala, vagyoni helyzete olyan lehetőségeket kínáltak számára, amilyenekkel egyetlen más erdélyi könyvbarát sem rendelkezhetett. Előtte nyitva állott egész Európa könyvpiaca, megszerezhetette magának a világhírű pármai nyomdász, Bodoni tipográfiai remekait, megvásárolhatta a Strassburgban felbukkanó Corvina kódexet, és a császári cenzúra kopói sem akadályozhatták meg, hogy könyvtárát fel ne szerelje a francia felvilágosodás és forradalom üldözött kiadványaival is. Ezért tekinthető ma a Teleki-téka a francia felvilágosodás és forradalom egykorú emlékei leggazdagabb tárházának országunkban. Válogatottan szép bibliofil példányait gondosan köttette a legjobb bécsi mesterekkel. Az 1811 óta nyilvános közkönyvtárként működő Teleki-téka a régi külföldi és erdélyi könyvművészet remekeinek vitathatat-

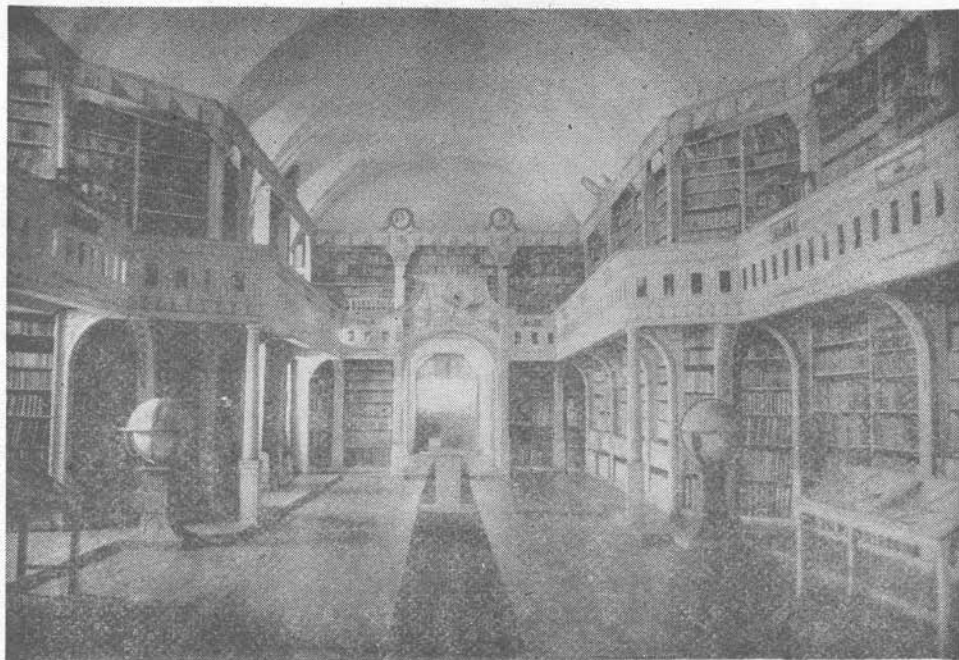
lanul legkiemelkedőbb gyűjteményeként nevei társadalmunkat és szolgálja azóta dokumentációs bázisként az erdélyi tudományos törekvéseket.

Jöllehet a kifejezetten értelmiségi könyvbarátok gyűjteményei sem méreteikben, sem anyaguk változatossága és gazdagsága tekintetében nem versenyezhettek a hivatalnok-arisztokrácia könyvtáraival, jelentőségüket koruk magyar lakossága és a könyv viszonyának alakulására vonatkozóan emezekénél többre kell értékelni. A hivatalnok-arisztokrácia korszerű, gazdag, enciklopédikus könyvtárai nem a helyi fejlődés eredményei, és egészen kivételes jelenségek. Az utóbbiak viszont legsajátosabb termékei az erdélyi könyvtárképződésnek és általánosak újkori társadalmunkban. Általában két-három generáció könyvörökségére épült rá a korszerű szakkönyvekből összetett modern rész, melyet a tulajdonos többnyire külföldi tanulmányai idején gyűjtött össze. Amint közeledünk a XVIII—XIX. század fordulójához, ezek a gyűjtemények egyre határozottabb szakjelleggel öltönek magukra. Ha az előbb említett, nyugat-európai típusú főúri könyvtárak az általános művelődésnek, akkor emezek a szakműveltségnek voltak fontos erdélyi formálói. Egyben a tipikusan feudális magyar társadalom- és művelődésszerkezeten belül ezen a vonalon érvényesülhettek némileg a XVI—XVII. század fordulóján elvetélt polgári jellegű könyvgyűjtési hagyományok.

A XVI. század derekán még számottevő városi könyvgyűjtés emlékeiből Wolphard István (mh. 1584 körül) kolozsvári főbíró és Bódog Józsa deák (mh. 1578 körül) gyűjteményét tartjuk kiemelésre érdemesnek. Az előbbi magába foglalta a humanista Wolphard Adorján kolozsvári plébános (mh. 1544) könyvhagyatékát, valamint azokat a köteteket, amelyeket a későbbi főbíró külföldi tanulmányai idején vásárolt magának. A két Wolphard gyűjtését a főbíró özvegyének második férje, Kakas István (mh. 1603) fejlesztette tovább. Kakas is kolozsvári kereskedő családból származott, a bécsi és a páduai egyetemen tanult. Bár apjától, aki szintén tanult ember volt, örökölt könyveket, gyűjteménye zömét ő maga vásárolta. Erre különösen sok alkalma adódott, mert nyelvtudása révén fejedelmi követként később is többször járt külföldön Angliától kezdve egészen Perzsiáig. A Wolphard—Kakas gyűjtemény sorsa példázza a humanizmus idején jelentkező városi könyvtárgyűjtés sorsát a magyar lakosság körében: a kiemelkedő polgári gyűjtők családjának feudalizálódásával könyveik átszállanak nemesi rokonságukra. Bódog Józsa deák 140 válogatott művet számláló magángyűjteménye még rövidebb úton „feudalizálódott”. Az urával együtt hűtlenségbe esett titkár könyveit ugyanis János Zsigmond elkobozta és 1563-ban bekebelezte a fejedelmi bibliotékába.

A XVII—XVIII. századból végeláthatatlan sorban vonulthatnók fel a papitanári értelmiség könyvgyűjteményeire vonatkozó adatokat az újkori magyar helyesírás szóelemző alapelvét megfogalmazó Geleji Katona Istvántól (mh. 1649) kezdve a sokoldalú tudós Benkő Józsefig (mh. 1814) vagy a kolozsvári Pataki és a Szatmári Pap család könyvgyűjtő orvos és professzor tagjaiig. A tanulság azonban mindeniknél ugyanaz volna: ezek a nemzedékenként osztódó és integrálódó szerényebb méretű könyvtárak alkották azt a hajszálerendszert, amelyen a könyvműveltség itthon termett vagy külföldről behozott javai valósággal el is jutottak társadalmunk író, olvasó rétegeibe. Ezek a többnyire csak néhány száz kötetet számláló magángyűjtemények őrizték meg a társadalom kezén forgó régebbi könyvörökségünk jelentős részét, mindig a saját koruk olvasmányaival kiegészítve azt, amit az előző nemzedékektől a hagyományos kollégiumi aukciókon vagy örökségképpen átvettek.

Az erdélyi magyar szellemi élet sok alkotó munkásának könyvhagyatéka sorolható ebbe az értelmiségi könyvtár csoportba. E helyen, jellemzésül, a polihisztor

A gyulafehérvári Batthyaneum nagyterme (XIX. sz. eleje)

orvos Köleséri Sámuel (mh. 1732) gyűjteményét említjük meg. Köleséri több mint 4000 kötetes könyvtárát a maga idejében Erdély legnagyobb magángyűjteményének tartották. Korszerű orvosi és természettudományos anyagán kívül a korai német felvilágosodás legfrissebb termékei éppen úgy ott sorakoztak Köleséri könyvesházában, mint az államismereti történeti iskola alapvető művei. Ennek az első rendű szakkönyvtárnak egész anyaga beszédesen példázza, hogy a külföldi friss művelődési javak közvetítésében ebben a korszakban a magánkönyvtáraknak jutott a legfontosabb szerep.

Ha a magánkönyvtárakat a magyar kultúra érrendszerének neveztük, akkor a főbb iskolák bibliotékáinak szerepét művelődésünkben a szív munkájához kell hasonlítani. A társadalmi használatban lévő könyvanyag legbecsesebb része ugyanis, bizonyos idő elteltével, ajándék, hagyaték vagy esetleg vásárlás címén jórészt bekerült valamelyik kollégium gyűjteményébe. Innen pedig a bennük foglalt eszmék az iskolázott rétegek útján újból szétáramoltak a társadalomba. A reformáció óta ugyanis a püspöki udvarok helyett e felsőbb iskolák lettek a magyar művelődési élet és az intézményesült könyvgyűjtés központjai. A kollégiumoknak ez a szerepe a fejedelemség bukása és a protestantizmus visszaszorítása idején tovább fokozódott. Itt iskolázódott együttesen az egyházi és a világi értelmiség utánpótlása; a kollégiumok a tudományok honi fellegvárainak számítottak. A protestáns magyar lakosság önmaga megvalósításának legsajátosabb fórumaként tartotta fenn ezeket az iskolákat négy évszázadon át, szívesen áldozott fejlesztésükre, könyvtáruk gyarapítására.

Az alma materhez fűződő eleven kapcsolatok és az iskolázott réteg belső kohéziója folytán egyén és közösség egyaránt úgy tartotta, hogy értelmiségi sze-

mély azzal állít önmagának legméltóbb emléket, ha halála után szellemi munkaeszközeit arra a kollégiumra hagyja, ahol ő is tanult, hogy a könyveiből művelődő újabb és újabb nemzedékek megőrizték emlékét. Ennek a közfelfogásnak megfelelően lettek a kollégiumi könyvtárak, egészen a múlt század közepéig, a magyar könyvkultúra legfőbb összegezői. Bennük nem csupán egyetlen iskola, hanem az azt fenntartó nemzetiségi közösség egész könyvkultúrájának summázásait öröklöttük. Ezért páratlanul nagy e gyűjtemények jelentősége az erdélyi magyar művelődés kutatói számára.

Az egykori kollégiumi könyvtárak ugyanis századokon át három forrásból gyarapodtak. Mindegyik iskolának volt a könyvvásárlások céljaira tett alapítványokból könyvtári „fundusa“. Ennek kamataiból az állagoknak körülbelül csak egy-harmad része került be a gyűjteményekbe. A kollégiumok „törvényei“ köteleztek minden egyes, külföldön továbbtanult egykori diákot, hogy bizonyos megszabott értékben könyveket hozzon alma matere bibliotékájának gyarapítására. De a közösség íratlan törvényeinek szabályai azt is megkívánták, hogy a kollégiumot végleg elhagyó minden egyes diák adjon egy-két kötetet, emléke fenntartása végett, az iskola könyvesházának. Évszázadok alatt ezen az úton is több ezer kötet került be a gyűjteményekbe. Ezek a sokszor agyonolvasott, elvásott kötetek a hazai oktatástörténetnek és tömegkultúrájának megőrzést érdemelt emlékei akkor is, ha a bürokratikus könyvtárosi szemlélet a bibliofil szempontból rangos gyűjteményekhez méltatlannak minősítene is őket. Az egyes kötetekből és az egykori diákok, pártfogók könyvtár-méretű adományaiból e gyűjtemények régi anyagának körülbelül kétharmad része került össze. Annak, aki az erdélyi könyvtárkultúra múltját a maga valóságában akarja megismerni, más megfelelőbb anyag, mint az egykori kollégiumi gyűjteményeké, nem is áll rendelkezésére. Hiszen a régi magánkönyvtárak, amennyiben ide nem kerültek, a néhány legnagyobb kivételével, napjainkra mind szétszóródtak. A kollégiumi könyvtáróriások, mint téglákból a ház, úgy épültek fel az írástudó társadalmi réteg hatalmasainak és szegényeinek személyi könyvhagyatékából. Az értő kéz innen ma is kifejtheti magának mindazt, amire a könyv és a magyar lakosság viszonyának, illetve a magyar művelődés életrajzá-
nak tisztázásához szüksége lehet.

A kolozsvári jezsuita egyetemé volt a XVI. század folyamán a legjobban szervezett és legnagyobb erdélyi magyar iskolai könyvtár. Létesítésekor (1581) Báthori István fejedelem ide gyűjtötte össze a középkori katolikus könyvtárak még fellelhető anyagát, a jezsuita professzorok viszont a korszerű tudományos könyveket hozták magukkal úgy, amint ezt rendjük pontosan kidolgozott oktatási és könyvtári előírásai megkövetelték. Bár 1603-ban a könyvtárt feldúlták, nem pusztult el teljesen, csak szétszóródott. Erdély legkülönbözőbb gyűjteményeiben felkutatott tekintélyes mennyiségű töredékei ma is hirdetik az ország legelső egyetemi könyvtárának rendkívüli gazdagságát. E könyvtár, szétesztendős halódás után, 1773-ig a jezsuita, majd a piarista lyceum keretében fejlődött tovább és jelenleg több mint félszázezer kötetes állománnyal az Akadémiai Könyvtár részlegként működik.

Az első protestáns kollégiumok megszervezését a domonkosok kolozsvári és váradi, valamint a ferencesek marosvásárhelyi kolostorának épületében az 1556. és 1557. évi országgyűlés rendelte el. E kolostorok gazdag könyvtárának egyes darabjai alkothatták a kolozsvári unitárius, valamint a váradi és marosvásárhelyi református kollégium későbbi gyűjteményének alapját. E három legrégebbi iskolai könyvtárunk közül a váradi 1660-ban, amikor a város török kézre került, megsemmisült. A másik kettő mindmáig működik, de a XVII. század közepe előtti

állományukat a háborús fosztogatások és tűzvészek alaposan megtizedelték. Ennél az időpontnál korábbi mai anyaguk zöme későbbi adományokból gyűlt össze. A fejedelmi kor végétől fogva azonban e két könyvtár töretlenül fejlődött, és 1948-ban egyenként több mint 60 000 kötetes állománnyal került át az állam tulajdonába. A kolozsvári unitárius kollégium könyvtára jelenleg az Akadémiai Könyvtár, a marosvásárhelyi pedig a Teleki-téka Bolyai-részlegeként áll a közönség rendelkezésére.

A XVII. században létesült könyvtárak közül legjelentősebb a Bethlen Gábornál 1622-ben alapított gyulafehérvári—nagyenyedi kollégium gyűjteménye, mely — mint láttuk — a fejedelem magánkönyvtárából nőtt ki. Egészen a múlt század közepéig ez a könyvtár volt a református magyarság legnagyobb és leggazdagabb tudományos gyűjteménye. Viszontagságos múltja során állománya 1658-, 1704- és 1849-ben szinte teljesen megsemmisült, de a társadalom áldozatkészsége mindig talpra állította. Jelenlegi állománya a kollégiumnak adományozott értékes magánkönyvtárakból (elsősorban Mikó Imre bibliofil ritkaságokban és modern művekben egyaránt gazdag gyűjteménye révén) újra a XV. századig nyúlik vissza. Ösnyomatványai és becses kézíratai a kolozsvári Egyetemi Könyvtár zárt részlegeként működő, több mint 65 000 kötetes Bethlen-könyvtárnak ma is előkelő helyet biztosítanak gyűjteményeink sorában.

Egyenletesebb volt a kolozsvári református iskola könyvtárának fejlődése azóta, hogy Apáczai fáradozása nyomán a XVII. század derekán kollégiummá fejlődött. Gyűjteményeinek gyarapodása 1660-tól kezdve követhető nyomon. A XVIII. század közepétől fogva, jelentős adományok és vásárlások révén, gyors ütemben felzárkózott Enyed mögé, es fontos szerephez jutott az egyre inkább Kolozsvárra összpontosuló erdélyi magyar művelődési életben. Különlegesen gazdag régi magyar nyomtatványokban. Jelenleg több mint 65 000 kötetes állaggal az Akadémiai Könyvtár részlegeként működik.

A szatmári volt református iskola könyvtárának kezdetei a XVII. század elejéig nyúlnak vissza. Sajnos, a nagybecsű dokumentációs anyag évek óta kiiktatódott a tudományos használatból, jövője pedig az utóbbi évek kísérletezései következtében teljességgel kérdésessé vált. Máramarossziget, Zilah, Szászváros református iskolájának a XVII. század óta gyűlt, az előbbieknél szerényebb méretű, de szintén gazdag gyűjteményei közül a zilahi legalább megérte napjainkat. Sajnos, ma sem élvezi azt a felelős gondoskodást, amelyet egy ilyen becses műemlék-könyvtár megérdemelne. Jelenleg sem használata, sem pedig jövője nem biztosított. A máramarosszigeti és szászvárosi kollégium értékes anyaga a második világháborút követően pusztult el. Az előbbiből jelentéktelen töredékek a Teleki-tékában, az utóbbiból a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban és a volt református kollégium, valamint a református teológia könyvtárában talált menedéket. A szászvárosi kollégium anyagában vesztette el az ország tudományossága, egyebek mellett, a román művelődés- és irodalomtörténetben oly sokra értékelt Halics Mihály (mh. 1712 körül) egész könyvtárát. E szomorú veszteségekkel szemben teljes épségben maradt reánk és mintaszerű rendben működik a székelyudvarhelyi egykori református kollégium 1682-ben létesített könyvtára mint a városi könyvtár tudományos részlege. Ez a közel 50 000 kötetes, korszerűen felszerelt könyvtár valóságos iskolapéldája annak, hogy régi könyvrökségünket miként kellene a ma és a jövő számára értékesíteni. Ennél szemléletesebb példátarat a XVII—XX. századi könyvtárkultúránk történetéhez keresve sem lehetne találni az egész országban.

A XVIII. században új protestáns közkönyvtárak már nem keletkeztek. Az ekkor létesült katolikus iskolai könyvtárak viszont elsősorban szerzetesi jellegűek

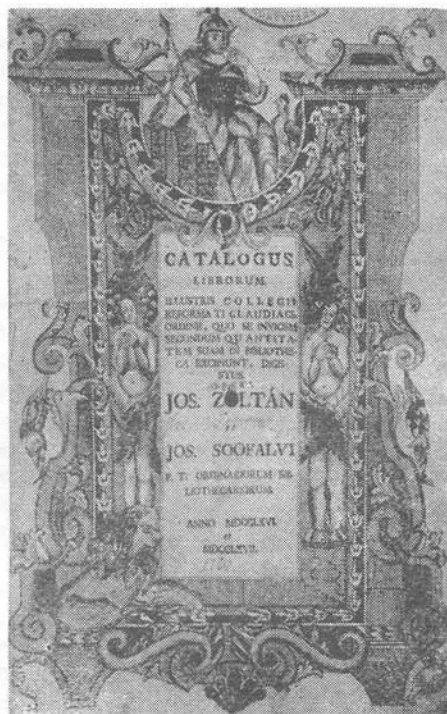
maradtak. A szerzetesrendek feloszlásakor, 1773 után, nagy veszteséget szenvedtek. Napjainkig már csak a székelyudvarhelyi és csíkszeredai katolikus gimnázium könyvtára jutott el, többé-kevésbé épségben. A nyomtalanul megsemmisült gyűjtemények közül különösképpen fájlalható, a minoriták aradi bibliotékája mellett, a váradi volt premontrei gimnázium könyvtára, amely a jezsuiták ottani iskolájától és rendházától örökölte gazdag anyagát.

Bár a sepsiszentgyörgyi egykori Székely Mikó Kollégium könyvtára a XIX. század második felében alakult, anyaga Mikó Imre, a Telekiek gernyeszegi és mások korábbi gyűjteményének idekerült anyagával a XVII. századba nyúlik vissza. Ennek az értékes könyvtárnak a helyzete és jövője sem rendeződött még el kielégítő módon. Az unitáriusok székelykeresztúri iskolájának könyvtárát Jakab Elek történész idekerült gazdag gyűjteménye a múlt század hetvenes éveiben tette tudományos jelentőségűvé. E becses anyagot, sajnos, két évtizeddel ezelőtt megdondolatlanul Marosvásárhelyre szállították és ömlesztve raktározták. Jelentős részében ma is használatatlan állapotban van mint felesleges kolonc az egyébként is krónikus helyhiánnyal viáskodó Városi Könyvtár, illetve Teleki—Bolyai könyvtár nyakán.

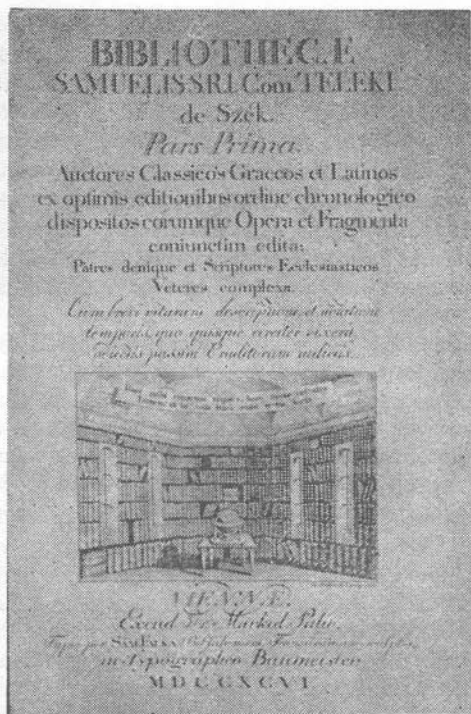
A közkönyvtárak vonalán az erdélyi magyarság utolsó nagy létesítménye az Erdélyi Múzeum Egyesület könyvtára volt 1859-ben. A magyar tudományosság központi szervezetének dokumentációs bázisa egész sor magánkönyvtár egyesítéséből alakult. Ezek közül a történetíró Kemény József, Mikó Imre és a Csereiek krasznai könyvtárát említjük meg. Az 1872-ben felállított kolozsvári egyetem évtizedekig a Múzeum gyűjteményeire támaszkodva végezhetette munkáját. A viszonylag későn létesült Egyetemi Könyvtár különleges gazdagságát az erdélyi könyvkultúra régi emlékeiben az 1949-ben bekövetkezett államosításig közel félmillió kötetre növekedett múzeumi gyűjteménynek köszönheti.

A polgári átalakulás azonban a tudományos élet szervezése mellett már a múlt század 30-as éveiben napirendre tűzte a közművelődési könyvtárak létesítését is. A könyvtár a feudalizmus egész időszakában tanulmányi gyűjteményt jelentett, és hatása nem terjedt túl a tanult rétegeken. A könyv igazi társadalomnevelő szerepe csak a közművelődési könyvtárak révén bontakozhatott ki. Ez az új könyvtártípus is az értelmiségi rétegek körében jelentkezett legkorábban. A reformmozgalom támogatására szervezkedő liberális nemesek és polgárok már 1848 előtt a kollégiumi diákság körében is kaszinókat, olvasóköröket szerveztek. Könyvbeszerzésük és olvasótevékenységük az aktuális művelődési és politikai kérdésekre, a kortárs-irodalomra, a rohamosan kibontakozó napisajtóra irányult. Külön figyelemre méltó a század közepén a nők körében szintén kibontakozó olvasómozgalom. A dolgozó tömegekhez azonban a könyvet, intézményes formában, csak a kifejlődő munkásmozgalom vitte el a múlt század 60-as éveitől kezdve.

A dualizmus korában a művelődési öntevékenység egyébként is ellankadt, az áldozatkészség megcsappant. Az időszervi művelődési feladatokat a társadalom igyekezett áthárítani az államra. A lakosság spontán kezdeményezéséből itt-ott létesült falusi olvasókörök és gazdakönyvtárak munkakörét így fokozatosan az állam vette át. Ennek során az eredetileg haladó programot valló népkönyvtári mozgalmat úgy alakították át, hogy az elsősorban a fennálló társadalmi rend biztosítását szolgálja. A századfordulótól kezdve a Közkutatásügyi és a Földművelésügyi Minisztérium százával létesített falusi könyvtárát, de igen sok csak formálisan működött. Egészükben véve azonban még ezek a gyűjtemények is kedvezően befolyásolták a könyv és a parasztság kapcsolatainak fejlődését. Ez különösképpen a két világháború közötti időszakban mutatkozott meg, amikor az Erdélyi Magyar

A kolozsvári református kollégium könyvtárának katalógusa, 1767

Teleki Sámuel könyvtárának nyomtatott katalógusa, 1796

Gazdasági Egylet újjászervezte a gazdaköri könyvtárakat, amelyek a korszerű gazdálkodási módok terjesztőivé és a parasztság eredményes nevelőivé fejlődhettek. A városi dolgozók körében az iparosegyletek könyvtárai játszottak hasonló szerepet. A dolgozók politikai felvilágosításaért, osztályharcos neveléséért, sajátos művelődésük fejlesztéséért azonban következetesen csak a szocialista munkásmozgalom keretében létesült könyvtárak harcoltak. A szakegyletek, szakszervezetek, földmunkásszervezetek olvasóköroket, könyvtárakat szerveztek, melyek a munkásság politikai és világnézeti tudatosodását, osztályá szerveződését szolgálták. Ezek az internacionalista szellemű szocialista művelődésért dolgozó könyvgyűjtemények azokon a vidékeken, ahol a munkásság zöme magyar volt, főként — de nem kizárólagosan — magyar nyelvű anyagokat gyűjtöttek. Az uralkodó osztályok hatalmas könyvtáraihoz viszonyítva szerény méretű, és sok üldözésnek kitett, többször is megsemmisült gyűjtemények voltak ezek. Mégis kereteik között alakultak ki az új könyvtárpolitikai elvek, amelyek alapján 1945 után a győztes munkásosztály az előbbi korszakoktól átvett könyvművelődési örökséget a szocializmus építésének a szolgálatába állította.

*

Napjainkban nálunk a könyv már mindenki és a szocialista művelődési politika semmiféle áldozattól sem riad vissza, hogy könyvtárainkat a társadalmi tudatformálás és az ismeretterjesztés minél hatékonyabb eszközévé fejlessze. A könyvtárak — láttuk — századok óta a művelődés messze ellátzó világítótoronyai voltak, lángjuk ma a legeldugottabb kis községben is ott lobog, vagy legalább

pislákol. A szocializmus negyed évszázad alatt megvalósította azt, ami korábban elképzelhetetlennek látszott: olyan könyvtári hálózatot épített ki, amely révén a művelődés javai minden állampolgárhoz eljuthatnak. A falusi könyvtárakat is számítva, a szocialista Romániában ma több mint 22 000 közkönyvtár 115 milliót meghaladó állománnyal szolgálja a közművelődés nagy ügyét. Ebbe az egységes országos könyvtárhálózatba torkollott bele a magyar könyvkultúra fentebb vázolt útja. Magával hozott sajátos tradíciói ma már ott munkálnak az egységes szocialista művelődésért küzdő egyéb haladó hagyományok mellett. A magyar dolgozó tömegek és a könyv találkozására a jelen olyan lehetőségeket kínál, mint soha a történelem folyamán. A társadalmi elnyomás alól immár negyedszázada felszabadult magyar tömegek is birtokba kívánják venni az emberi művelődés javait. Ebbeli igyekezetük egyik legfőbb támaszát éppen a könyvben és a könyvtárakban látják.

A magyar könyvkultúra eddigi útjával összevetve mérhetjük le igazán a szemünk előtt lezajlott fordulat jelentőségét, és így érzékelhetjük helyesen, hogy a szocializmus évtizedeiben mekkorát léptünk abba az irányba, hogy a nyomtatott betű mindenki segítőjévé válhassék. Elvinni a könyvet az ország egész népéhez, akkora méretű vállalkozás, hogy a legeredményesebb megoldások csak a tapasztalat nyomán, rendre alakulhatnak ki. Negyedszázad elég hosszú idő ahhoz, hogy előnyei mellett kiderüljenek könyvtári rendszerünk zökkenőkkel működő, tehát jobbitásra szoruló elemei. Könyvtárpolitikánk soron következő legfontosabb feladata ugyanis minél hatékonyabbá tenni annak a szervezetnek a működését, amelyet annyi áldozattal kiépítettünk.

•

Ma már elegendő tapasztalat alapján leghatározottabban állíthatjuk, hogy a nemzetiségi lakosság körében végzett könyvtári nevelőmunka hatékonysági foka a következő tényezők függvénye: 1. összhang biztosítása az anyanyelvű könyvkiadás és az illető nemzetiség művelődési igényei között; 2. az anyanyelvű kiadványok tényleges eljuttatása az illető nemzetiség lakóhelyein működő könyvtári egységekhez; 3. a nemzetiségi művelődés kérdéseiben benne élő könyvtárosok képzése.

Szocialista államunk messzemenően biztosítani igyekszik, hogy a nemzetiségi lakosság anyanyelvén hozzájuthasson a művelődési felemelkedéshez nélkülözhetetlen olvasmányokhoz. Az egész termelés érdeke, hogy az ország minél képzettebb dolgozókkal rendelkezze, nemzetiségre való tekintet nélkül, az élet minden területén. Hazánk iparának rohamos fejlődése, a mezőgazdaság szocialista átalakítása és gépesítése az állandó és sokoldalú önképzést, annak elősegítését a nemzetiségi fizikai dolgozók körében is halaszthatatlanná teszi.

Az ország művelődési színvonalának általános emelkedése a nemzetiségi könyvkiadás területén is újabb és újabb igényeket vet fel. Ezeket eredményesen igyekszik kielégíteni a nemzetiségi könyvkiadás központjává tett Kriterion. Két esztendő működésének jelentős eredményei a szocialista művelődéspolitikai legjobbnépszerűsítő a nemzetiségi lakosság körében. Ha a többi kiadó szintén betölti a nemzetiségi könyvkiadás terén reá váró feladatokat, akkor megoldódhatnak a gyermek- és ifjúsági, valamint a tudományos irodalom mindenkit érintő kérdései. Főként az utóbbi vonatkozásban akad még bőven teendő ahhoz, hogy a nemzetiségi lakosság körében folyó tudománypopularizálás és társadalomnevelés eredményesebb lehessen. Nemzetiségi könyvkiadásunk két évtizedes tevékenységét azonban egészében nem a még megoldatlan feladatok jellemzik, hanem legfőképpen az, hogy tömegeket nevelt rá az olvasásra. A nemzetiségek nyelvén meg-

jelenő könyv olyan gyorsan elfogy az üzletekből, hogy szinte állandó hiánycikknek tekinthető. Társadalmi igényt kifejező, sokat mondó jó jel az, hogy a közönység nemcsak a szórakoztató olvasmányanyagot, hanem az anyanyelvén megjelenő tudományos és tudománypopularizáló kiadványokat is szétkapkodja. Annál ragyogóbb társadalmi minősítés el sem képzelhető, mint amit országunkban a nemzetiségek anyanyelvén folyó könyvkiadás az érdekeltek részéről élvez.

A nemzetiségi könyvkiadás minden elismerést megérdemlő eredményei ennek ellenére sem olyan hatékony támogatói szocialista művelődéspolitikánknak, miként azt joggal elvárhatnók. Könyvtáraink ugyanis — többnyire saját hibájukon kívül — csak részben tölthetik be a nemzetiségi lakosság művelésének feladatát. Könyvtárellátó szervezetünk bürokratikus gyarlósságai ugyanis jelentős mértékben gátolják, hogy a nemzetiségek nyelvén kiadott könyvek kellő példányszámban el is jussanak azokhoz, akiknek az érdekében készültek. A megyei központok a nemzetiségi lakosság sajátos igényeire való kellő tekintet nélkül gépiesen osztják szét az új kiadványokat. Általános a panasz, hogy nem veszik figyelembe a helyi szükségletet ismerő könyvtárosok igényléseit, hanem azt küldenek, amit ők látnak jónak. Ennek eredményeként a közművelődési könyvtárak sok helyen megtelnek olyan könyvekkel, amelyeket egyáltalában nem, vagy csak nagyon ritkán olvasnak. Ezen az úton haladva tovább, az a veszedelem fenyeget, hogy a lakosság elszokik a tőle elidegenedett könyvtártól, és az megszűnik a közművelődés és politikai nevelés hatékony eszköze lenni. A könyvellátás jelenlegi gyakorlata, végső következményeiben, nemcsak az általános haladás, hanem az ideológiai munka eredményességét is veszélyezteti a nemzetiségi lakosság körében.

A könyvtárellátásban, de a könyvtári szervezetben is észlelhető hiányszavak jelentős része onnan adódik, hogy kevés a nemzetiségek művelődésében benne élő, annak vonatkozásait alaposan ismerő szakemberünk. Pedig ez előfeltétele az eredményes könyvtári munkának a nemzetiségi lakosság körében, hiszen a könyvtárosnak egy városi körzet vagy falu néha különböző anyanyelvű aprajának-nagyjának művelődési irányítójaként kell tevékenykednie. Amíg e kérdés intézményesen megoldódik, könyvtári szervezetünk magyar vonatkozásban érdekelt dolgozói továbbképzésében hasznos szolgáltatokat végez a Szocialista Nevelés és Művelődés Tanácsa kiadásában megjelenő *Könyvtári Szemle*. Könyvelosztásunk említett bürokratikus fogyatékosságai következtében azonban, sajnos, ez a kitűnően szerkesztett, friss szaklap sem jut el minden olyan könyvtárba, amelyiknek a magyar könyvműveltség terjesztése is feladata. A nemzetiségi állampolgár ragaszkodása önnön sajátosságaihoz, értékeihez természetes emberi magatartás. Azon sem lehet tehát csodálkozni, hogy a könyvtárakat is ki-ki aszerint fogja értékelni, hogy mit várhat tőle önmaga megvalósításához.

Amíg a közkönyvtárakban működő könyvtárosok megfelelő felkészítése lényegében közművelődési jelentőségű probléma, a nemzetiségek külön élete kapcsán létrejött régi könyvtári anyag hasznosítása már a tudományos kutatás körét érintő kérdés. A fentebb bemutatott régi nagy könyvtárak kiaknázásához ugyanis nem a létrehozó nemzetiség művelődésének jelenlegi kérdéseiben, hanem annak egész egykori problematikájában való járatosság is szükséges. Ez pedig olyan történelmi, irodalmi, tudomány- és egyháztörténeti sajátos ismereteket igényel, amelyeket az általános könyvtárosképzéstől nem is lehet elvárni. Minthogy e könyvtárak — fentebb láttuk — századok óta valóságos összegezői a létrehozó nemzetiség szellemi életének, feltárásuk feltételezi, hogy kezelőik legmagasabb fokon és teljes illetékességgel képesek foglalkozni az őrizetükre bízott anyaggal. A sok évszázados együttélés következtében a román tudományosság sok erdélyi

művelője munkájában rá van utalva ezekre a régi gyűjteményekre. Amennyire az ilyen kutatóktól lehetetlen elvárni, e gyűjtemények kezelőjétől annál jogosabb megkövetelni, hogy mindazt ismerje, ami ezeknek az anyagoknak tudományos hasznosításához nélkülözhetetlen. Ma már teljesen világos, hogy a legbecsebb régi könyvgyűjtemény is tudományosan hasznosíthatatlan, pusztán idegenforgalmi látványossággá válik, ha kezelői nem képesek behatolni azokba a problémákba, amelyeket maga az anyag vet fel. Az elmúlt két évtized tapasztalatai azt mutatják, hogy az itt elengedhetetlen áldozatos munkára legkönnyebben olyan kutatók vállalkoznak, akiket érdeklődésük egyébként is az illető nemzetiség művelődési múltjának problémáihoz kapcsol. Mindenképpen jogos tehát az az igény, hogy abból a nehéz munkából, amelyet a nemzetiségek könyvtári örökségének az egész ország tudományossága számára való feltárása jelent, az azt létrehozó nemzetiséghez tartozó szakemberek is, mint erre legilletékesebbek, az eddiginél nagyobb mértékben vegyék ki a részüket. E könyvtárak az illető nemzetiségek művelődésének eredményeiként jöttek ugyan létre, de ma az egész ország tudományosságának kell őket használnia. Ez azonban, anyaguk összetétele folytán, a nemzetiségismereti kutatásokkal való összekapcsolás és a sajátos nemzetiségi problematikában járatos kutató-könyvtárosok kinevelése nélkül — két évtized tanúsága szerint — nem biztosítható. Megfelelő szakemberek hiányában országunk gazdag könyvtári öröksége könnyen a tudomány számára néma, antikvárius kuriózzummá válhat.

A könyvnek és könyvtárnak művelődésünkben nemcsak nagy múltja, hanem jövője is van. Ennek munkálása mindenkinek egyformán feladata, aki felelősséget érez magában az emberi művelődés nagy ügyéért ezen a földön, melyet különböző és közös hagyományokat őrző, különböző nyelveket beszélő, de egyaránt a haladást áhító emberek tekintenek hazájuknak.

SZEP HISTORIA
és ének az Telamon
KIRÁLYRÓL, ÉS AZ Ő FIÁNACDIO.
medes főnyű haláláról.

Ad Notam, Hatalmas wram &c.

Nyomatott Colofurát. Heltaj Gaspárné. Műhelybe : 5 7 8. Elrendőben.

ASPASIA
ASZSZONY DOLGA
ES AZ IO ERKÖLCZV ASZSZONYOKNAC TV.
köre.

Az Lucretia notayára.

*Iane, tua Aspasia memorari Porro puella
Nicoletti Figula de gente Bogathus optat.*

NYOMTATTOT COLOS-
urát az ő Várban. 1591.
Eftendőben.